

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VI св. 1—2

БЕОГРАД 1954

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: О синтаксичкој конструкцији са свезицом <i>што</i>	1
2. М. Стевановић: Акцент трпног придева	7
3. Св. Георгијевић: О конструкцији <i>види му се</i>	20
4. Д-р А. Ђ. Костић: О потребама стручних терминологија	26
5. Св. Марковић: Положај замјеничке енклитике у вези са напредном употребом инфинитива и презента са свезицом <i>да</i>	33
6. М. С. Московљевић: Како треба изговарати и разумети Његошев стих „Чудна попа, јади га не били“?	41
7. Милимир Дражић: Језичка ситуација у Норвешкој	46
8. М. С. Лалевић: О језику у преводу два страна филма.	51
9. Језичке поуке	58

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уређивачког одбора — Бранислав Милановић

Научна Ривита

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ НАРОДНЕ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ
БЕОГРАД 1954

Штампа Графичко предузеће „Академија“ - Београд, Космајска ул. бр. 28

НАШ ЈЕЗИК

Књига VI

Нова серија

Св. 1—2

О СИНТАКСИЧКОЈ КОНСТРУКЦИЈИ СА СВЕЗИЦОМ *ШТО*

Још од почетка рада Вука Караџића једна је конструкција са заменицом *што* занимала научнике. Вук у првом издању свога речника, у граматици која му је приложена (стр. LIII), говорећи о односној заменици (*који, која, које; ко и што*), примећује ово:

„Кад је говор о трећем лицу, највише се говори *што* мјесто *који, која, које*, али по особитом синтаксису (разред мој — А. Б.), н. п. човек, што је био код мене: жена, што смо је виђели; вино што смо (га) пили; човек, што смо код њега ноћили; човек, што су му коња украли; човек, што смо га данас виђели (у напомени поводом *га* Вук вели: „Кад се говори о бездушним стварима, онда се у мушкомоме и у средњем роду *га*, и у женском *је*, може изоставити, н. п. нож, што смо данас купили; да ти платим чашу, што сам разбио; добра је она пушка, што си ми поклонно; какво је оно вино, што смо данас пили и т. д.); човек, што смо дошли с њиме; столица, што се на њој сједи; књига, што се из ње учи; перо, што се (њим) пише (овде у другој напомени Вук вели: „Код оваковије ријечи, којима се што ради, често се у говору изостави оно *њиме* (њим) и *њоме* (њом), н. п. брус, што се бритва оштри; лопата, што се жито вије; гвожђе, што се кашике дубу и т. д.); човек, што смо о њему говорили; подај оном човеку, што је донио врећу; метни код оног човека, што сједи онамо; подај оним људима, што стоје на пољу и т. д.“

Маретић (Gramatika i stilistika 1931, 435—436) наводи

горње примере из Вукова Рјечника и додаје им још неке које дели у две групе: кад *што* стоји без предлога и када оно стоји са предлогом. Да наведем покоји типичнији пример од обе врсте: чекић, што се коњи кују (у речн. под „кораћ“); сврдао, што се врте рупе за палицу (под „паличњак“); живе доста налик на она времена, што поете називају златним вијеком (Нар. пј. 1824, XX); и свакоме (т. ј. даде) хиљаду дуката, што ће пити вино од Прилепа (Нар. пј. 2, 255); бијаше један од најбољијех судија, што су имали Израилци (Даничић, Прип. 92); хвала ти на новинама, што си ми послао (Пис. Бошк. 187, 129); овце и козе, што је Јана чувала, беху се напасле (Милићевић, Међудневица 120).

Од примера са предловима да наведем само понешто: лађе друге не бјеше осим оне једне, што у њу уђоше ученици (Јован 6, 22); на косишту онај дршчић, што се држи руком за њега кад се коси (под „бабак“); велика шупља клада што кроз њу тече вода (под „бадањ“) и др. Веома се ретко у овим случајевима изоставља предлог и заменица: уже, што жене носе бреме (место: што на њему). Осамљен је, вели Маретић, пример: чувши за њ жена, што у њезиној кћери бијаше дух нечисти (Мар. 7, 25).

Као једино објашњење које Маретић даје овим својим примерима, може се навести његова примедба: „Пораби облика *што* одговара пораби облика *ово, оно* у §-у 470 б“. На том се месту дају примери као: *ово педесет година, ово дана* и сл.; али ту се *ово* или *слаже* са бројем (исп. *ово пет људи* и сл.) или је прилог, као што и Маретић примећује (као *оволико, онолико* и сл.); према томе, све ово нема никакве везе са горњим конструкцијама јер је *што* у ном. или акуз. јд. (у свом једином облику за те падеже, пошто се у овој функцији *шта* не употребљава).

Иако су неки књижевници и стручњаци (као напр. Даничић) избегавали ову конструкцију, она живи у нашој књижевности пуним животом; али ја нећу наводити других примера сем наведених, само ћу их пропустити кроз савремено језичко осећање. Могу рећи да се и данас они сви употребљавају, само је понегде, где и Вук допушта двојаку могућ-

*Добра је она љушка што
 си ми поклонио.
 Какво је оно вино што смо
 данас пили.*

Од примера које наводи Маретић да наведем:

3. Бијаше један од најбољих судија што су имали Изра-иљци.	<i>У Сријему, и у Бачкој и у Банашу по варошима се већ ни женске народне ђесме не ђевају, него ко-јекакве што ђраве учени људи и ђаци.</i>
4. Овце и козе, што је Јана чувала, беху се напасле.	<i>Живе доста налик на она времена што ђоеште нази-вају злашним вијеком.
Хвала ти на новинама што си ми ђослао.</i>

Поређење ових примера јасно показује да се *што* осећа још више као свезица него у првој групи примера, тако да је неопходна анафорска заменица (која је данас у нашем језику заменица за треће лице у зависним падежима). И у трећем примеру могао је Даничић (пример је његов) употребити *их*: *Бијаше један од најбољих судија што су их имали Израиљци*. И у примеру *Жена што смо је виђели* може се разумети као *Што смо жену виђели*, па када се из ове реченице *жена* ставила напред, онда се морао употребити акуз. анафорске заменице да би се знало на кога се реченица (управо, предикат) са образложењем односи. Слично томе и у другим случајевима.

Природно је да се *што* и анаф. заменица у оваквим реченицама могло осетити као замена за релативну заменицу овога падежа у којем стоји анафорска заменица, дакле: *жена што смо је виђели*—*жена коју смо виђели*.

3. Одавде је сасвим природно, кад уз реченицу са *што* стоји какав зависни падеж са именицом, па се именица изнесе напред у облику номинатива, да морамо употребити анафорску заменицу у падежу у којем је била именица, да би се знало на шта се прирок односи јер се анафорском заменицом на то упућује. То значи само да зависни падеж анафорске

заменице, стојећи места зависног падежа именице, која је из реченице извађена и стављена у номинатив јд. или множ., испред *што* мора бити у оном облику у којем је стајала именица, иначе се реченица не би добро разумела. Тако: *човек што смо код њега ноћили* = *што смо код човека ноћили*; исп. још: *човек што су му коња украли*; *човек што смо дошли с њиме*; *столица што се на њој седи*; *књига што се из ње учи*; *човек што смо о њему говорили* и сл.

Она именица која се напред ставља као номинатив слаже се, наравно, са даљим речима у реченици, напр. *Човек што смо код њега ноћили разболео се* и сл.

4. Има један случај који претставља отступање од онога што је изнесено у тачки пред овом. Вук вели да код речи „којима се што ради, често се у говору изоставља *њиме* (*њим*) и *њоме* (*њом*), н. п. *брус што се бришва оштри*, *лојаша што се жишо вије*; *ивојђе што се кашике дубу* и т. д.“ Овамо иде и Вуков пример: *џеро што се (њим) љише*, поводом којег Вук и наводи ове примере у којима се *њим* или *њом* изостављају (за последњи пример, сматра Вук да је употреба *њим* необавезна). Маретић додаје још: *чекић што се коњи кују*; *сврдао што се врше рује за палице*.

Маретић доводи ове примере у везу са оним у акузативу и за обе групе примера вели: „Иза *што* може се акузатив и инструментал замјенице трећег лица изоставити, али то понавља бива, ако се *што* протеже на ријеч, која значи какву ствар“. Видели смо да то не вреди ни за акузатив па зато за инструментал може још мање вредети. У синтагми *џеро што се (њим) љише* Вук ставља *њим* у заграду, али не објашњава зашто то чини; међутим у другим случајевима то не чини иако је и у њима то могуће. Откуда то двојство: изостављање анафорске заменице у неким и истовремена употреба са анафорском заменицом у другим случајевима?

Ја сматрам да та двојака употреба долази од двојаког смисла реченице: када се у њој *што* употребљава као о п ш т а свезица за образложење, анафорска се заменица не употребљава, а када се у њој упућује и нарочито на дани предмет (тј. предмет који је познат), онда се мора употребити анафорска заменица. Узмимо напр.: *чекић што се коњи кују*, у којем

се овде *што* не може никако разумети као релативна заменица: тада би *што* требало да значи номинатив једнине; међутим са номинативом се никако не би слагао остали део, што ће нам бити јасно ако *што* заменимо са *који*. Да је ово заменица односног значења, морао би бити употребљен инструментал *чиме*, наравно, поред *којим*. Зато ја и сматрам да овде *што* стоји као кад бисмо рекли *чекић када се коњи кују* или чак, можда, и *чекић за то да се коњи кују*. У свима је горњим случајевима значење *што* — намена или образложење. То није обична употреба свезице *што*, али ми знамо добро да свезице своје значење добијају у синтагмама или у реченици. Значење лаког *образложења* које се развило из узрочног значења, које би овде било на своме месту, — могло је дати и значење намене.

Када би се хтело нарочито упутити на одређену ствар којом се нешто врши, тада би се морала ставити и анафорска заменица: *пери што се њиме пише, чекић што се њиме коњи кују* и сл.

Слично се употребљава у нашем језику и *иде*, дијалекатско *ше*, донекле *када* и друге свезице иако не у толикој мери као *што*. Употреба у овим реченицама анафорске заменице са *што* у многим случајевима где се без тога не би знало о чему се ради, — дало је утисак као да се *који, која, које* растворило у *што* + анафорска заменица. Тако су на ту конструкцију гледали многи истакнути испитивачи нашег језика. Уствари, ово су само две паралелне конструкције (са *који* и са *што* + анаф. зам.) које имају слично значење.¹

А. Б.

¹) Исп. и примере за *ше* код А. Лескина: Die Entwicklung serbischer Sätze mit *te* Parataxis zu Syntaxis, Archiv für slavische Philologie XXII, 1—5, нарочито стр. 5.